

*Aslanov Həbil Hüseyn oğlu,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
Bakı Biznes Universiteti,
E-mail:dosent1966@mail.ru
© Aslanov H.H., 2021*

UOT 339.5

XARİCİ TİCARƏT ƏMƏLİYYATLARININ RƏSMİLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ BU SAHƏDƏ “BİR PƏNCƏRƏ” SİSTEMİNİN TƏTBİQİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - xarici ticarət əməliyyatlarında gömrük rəsmiləşdirilməsinin həyata keçirilməsi bir tərəfdən ölkənin xarici ticarət balansının tərtib olunmasında oynadığı rol, digər tərəfdən ölkənin tərəfdaş olduğu ölkələrlə ticarət siyasətinin reallaşdırılması mexanizmlərini öyrənmək üçün vacib rol oynayır. Bu prosesin yerinə yetirilməsi həm də milli iqtisadiyyatın zəruri mümkün qeyri – münasib şəraitdən qorunmasını təmin etməklə ölkənin xarici ticarətinin statistikasını və onun daxili bazarının quruluşunu müəyyən etməyə imkan verir.

Xarici ticarət əlaqələrində aparılan rəsmiləşdirmə prosesi xüsusi əhəmiyyətə malik bir prosedurdur. Aparılan rəsmiləşdirilmənin səmərəliliyi və sürətliliyi başlıca şərtlərdən biridir. Bunun üçün də ölkələr xarici ticarət əməliyyatlarının aparılması zamanı gömrük rəsmiləşdirilməsinin bir pəncərə sisteminin tətbiqini daha da genişləndirir və ildən ilə daha da təkmilləşdirilməsinə can atırlar. Dünya təcrübəsində “bir pəncərə” sistemi resursların daha yaxşı istifadəsinin səmərəliləşdirilməsi yolu ilə uyğunsuzluq xərclərinin qeyri-tarif baryerlərinin yüksək dərəcədə azaldılması və səmərəliləşdirilməsi üçün bir vasitədir. “Bir pəncərə” sisteminin əsas hədəfi xarici ticarətdə iştirak edən bütün tərəflərə səmərəli qazanc gətirmək üçün ticarət və hökumət arasında informasiya axınlarının sürətləndirilməsi və sadələşdirilməsidir.

Tədqiqatın metodologiyasını xarici ticarət əməliyyatlarının rəsmiləşdirilməsi sahəsində “bir pəncərə” sisteminin tətbiqi, onun zəruriliyi ilə bağlı iqtisadi ədəbiyyatlarda və digər mənbələrdə olan araşdırmalar təşkil edir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – tədqiqatda verilmiş materiallardan və əldə olunmuş nəticələrdən ölkəmizin xarici ticarət əlaqələrində, idxal- ixrac əməliyyatlarının sadələşdirilməsində, milli iqtisadi maraqların təmin olunması problemlərinin həlli üzrə sistemli tədbirlərin, kompleks yanaşmaların hazırlanmasında istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın nəticələri - tədqiqat apardığımız işdə əsas diqqət Azərbaycanın dünya ölkələri ilə aparılan xarici ticarət əməliyyatlarının həcmının artırılması və idxal – ixrac prosesində aparılan gömrük rəsmiləşdirilməsi prosesinin təkmilləşdirilməsi yollarına yönəldilmişdir. Bu prosesdə beynəlxalq gömrük integrasiyasının və beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin xüsusi əhəmiyyəti vardır. Beynəlxalq gömrük sisteminə integrasiya əmtəə və xidmətlərin ticarətini, maliyyə, iqtisadi sahələrin inkişafını təmin edən əsas istiqamətlərdəndir. Bu isə ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin qorunması istiqamətində idxal-ixrac əməliyyatlarının və ticarət əlaqələrinin nəzarətdə saxlanılmasına imkan verir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – tədqiqat işində baxılan problemlər istiqamətində əsaslı araşdırmalar aparılmış, xarici ticarət əməliyyatlarının rəsmiləşdirilməsi sahəsində “bir pəncərə” sisteminə keçidin zəruriliyi göstərilmiş, xarici ticarətin rəsmiləşdirilməsini

sadələşdirilməsi, onun səmərəliliyi sistemli şəkildə tədqiq olunmuş və iqtisadi inkişaf prosesində onun strateji əhəmiyyəti əsaslandırılmışdır. Beynəlxalq ticarət əməliyyatlarının maksimum səmərəli təşkili üzrə “bir pəncərə” sisteminin vacibliyi bildirilmişdir.

Açar sözlər: xarici ticarət əməliyyatları, gömrük rəsmiləşdirilməsi, bir pəncərə sistemi, iqtisadi təhlükəsizlik, gömrük nəzarəti, elektron gömrük

GİRİŞ

Beynəlxalq təcrübədə ölkələr tərəfindən xarici ticarət əməliyyatlarının rəsmiləşdirilməsi zamanı tətbiq olunan bir pəncərə sistemi dəyişkən bir sistemdir: belə ki, hər bir ölkənin fərqli gömrük sistemi və dövlət tənzimləyici orqanları var. Məsələn, ABŞ – da 40, Avstraliyada 14, Taylandda 28, İndoneziyada 38, Filippində isə 55 ticarətin dövlət tənzimləyici orqanı var.

Dünya təcrübəsində “bir pəncərə” sisteminin daha təcrübəli və daha yetişkin nümunələri mövcuddur. Tipik olaraq ən yaxşı “bir pəncərə” sistemi nümunələri aşağıdakı kimidir:

- vahid giriş nöqtəsi;
- vahid məlumat daxiletmə;
- vahid qərar qəbul etmə;
- vahid ödəniş nöqtəsi;
- vahid qoşulma.

Xarici ticarətin rəsmiləşdirilməsinin sistemləşdirilməsi üçün bir çox mümkün yanaşmalar mövcuddur ki, Beynəlxalq Ticarət Prosedurlar Qrupu fərqli sistemlər üzrə araşdırmalar apardıqdan sonra onların üç əsas modelini müəyyən etmişdir. Bu modellərə aid nümunələr göstərəcəyik.

Vahid hakimiyyət modeli ya kağız, ya da elektron şəkildə informasiyanı qəbul edir, bu informasiyanı bütün müvafiq dövlət orqanlarına yayır və logistik zəncirdə maneələri aradan qaldırmaq üçün idarəetməni təmin edir. Məsələn, İsveçrədə Vahid Gömrük Pəncərə sistemi bir sıra orqanlar adından ona həvalə edilmiş tapşırıqları yerinə yetirir. Bura Milli vergi administrasiyasının statistikasi, İsveçrə ticarət statistikasi, İsveçrə Kənd təsərrüfatı şurasının və Milli ticarət şurasının idxal statistikasi aiddir.

Vahid avtomatlaşdırılmış sistem modeli xarici ticarətlə bağlı məlumatların elektron toplanması, istifadəsi və yayılmasını özündə əks etdirən informasiyanın toplanmasını və paylanmasını həyata keçirir. Amerika Birləşmiş Ştatlarının qurduğu avtomatlaşdırılmış proqram ticarət iştirakçılarında standart məlumatı təqdim etməyə imkan verir və sistem bu məlumatı ticarət əməliyyatlarında marağı olan orqanlar arasında paylaşır. Burada sistemin müxtəlif qolları mövcuddur:

- integrasiya edilmiş sistem – məlumat sistem vasitəsilə emal edilir;
- interfeys sistemi – Məlumat orqana emal edilmək üçün göndərilir;
- göstərilən su iki sistemin kombinə edilmiş forması.

Avtomatlaşdırılmış informasiya sövdələşmə sistem modeli vasitəsilə ticarətçi müxtəlif orqanlara emal etmə və müraciətlə təsdiq olunma üçün elektron ticarət bəyannaməsi göndərə bilər. Bu yanaşmada təsdiqolunma elektron şəkildə dövlət orqanlarından ticarətçinin kompüterinə ötürülür. Hal – hazırda bu cür sistem Sinqapurda istifadə olunur. Bundan əlavə Sinqapur sistemində vergilər və rüsumlar avtomatik olaraq hesablanır və ticarətçinin bank hesabından çıxılır.

Xarici ticarətdə ölkənin gömrük xidməti gəlir yığımı, ticarət siyasəti tətbiqi, sağlamlıq və ictimai təhlükəsizlik kimi bir çox funksiyaları yerinə yetirir. Gömrük xidməti “bir pəncərə” sisteminin tətbiqi ilə aşağıdakı funksiyaların daha sürətli şəkildə tətbiqini həyata keçirir:

- vergilərin və rüsumların təyin olunması və toplanması;
- əlavə dəyər vergisi və aksiz vergilərini toplayır;
- digər tənzimləyici mübahisələri tez və səmərəli şəkildə həll edir.

Vahid pəncərə xidməti.

Onlayn informasiya xidmətləri – hər bir əmtəə üçün sərhəddə edilməli olan ödənişə dair onlayn sövdələşmə xidmətlərini özündə birləşdirir. Bunlara aiddir:

- idxal, ixrac və tranzit bəyannamələrin qəbulu üçün onlayn avadanlıqlar;
- bəyannamələrin onlayn qəbulu və emalının təmin edilməsi;
- idxal və ixrac olunan yüklərin onlayn şəkildə qiymətləndirilməsi və ekspertizası;
- yüklərin elektron şəkildə rəsmiləşdirilməsi;
- bütün ödənişlərin və rüsumların elektron ödənilməsi;
- yüklərin hərəkətinin idarə olunması;
- kommersiya departamenti və Ümumi Statistika departamenti ilə cari məlumatların paylaşılması.

Bir pəncərə sistemi digər müstəqil funksional hissələrlə birlikdə orqanlararası əməkdaşlığın kompleks bir vasitəsidir. Əgər bu sistemdə bir hissə sıradan çıxarsa bütün sistem çökə bilər. Aşağıda göstərəcəyimiz beynəlxalq təcrübələr müxtəlif ölkələrdə “bir pəncərə” sisteminin müxtəlif modellərinin effektiv fəaliyyətini işıqlandırır [1, s.89].

Böyük Britaniya və Avropa İttifaqı təcrübəsi.

Böyük Britaniyada diqqətli planlaşdırmanın vacibliyi, yüksək səviyyəli sponsorluq və layihələrin adekvat formada maliyyələşdirilməsini nümayiş etdirmək üçün integrasiya olunmuş regional milli vahid pəncərə sistemi inkişaf etdirilmişdir. Oxşar nümunələr Almaniyada, Niderlandda, Fransada və Skandinaviya ölkələrində də mövcuddur. Bu ölkələrdə dəniz limanları gömrük orqanları ilə əməkdaşlıq yolu ilə bir “pəncərə sisteminin” formalaşmasında aparıcı rol oynamışlar. Məsələn, Finlandiyanın Liman ticarət sistemi 1993-cü ildə Finlandiya gömrük xidməti, Finlandiya dənizçilik təşkilatı və ölkənin 20 böyük dəniz limanı tərəfindən özəlləşdirilərək inkişaf etdirilmişdir.

İsveç vahid pəncərə sistemi Virtual Gömrük Ofisi kimi tanınmışdır. Bu Vahid ofis sistemi elektron gömrük bəyannamələri və strateji məhsullar üçün lisenziya müraciətləri, idxal – ixrac müraciətləri üçün imkan yaradır. Bu virtual sistem ticarətçilərin biznes sisteminə avtomatik olaraq integrasiya oluna bilər və birbaşa olaraq tarif kodlarında, valyuta məzənnələrində olan dəyişiklikləri yeniləyir. Vahid pəncərə sistemi həmçinin ticarətlə bağlı bütün tənzimləmələri özündə əks etdirir və bütün ticarətçiləri dəyişikliklərdə olan yenilənmələrlə bağlı internet və ya SMS xidməti vasitəsilə təmin edə bilər. Bu təcrübəyə əsasən idxal və ixrac bəyannamələri internet vasitəsilə onlayn şəkildə göndərilir. Bütün bu xidmətlər vahid internet sahifəsində birləşdirilib və burada cari olaraq 150-dən çox xidmət mövcuddur. Virtual Gömrük Ofisində informasiya mübadiləsi on müxtəlif dildə aparılır.

Schipol aeroportunda tətbiq edilən “bir pəncərə” sistemi hava yolları tərəfindən gömrük xidmətinə yükün elektron şəkildə təqdim edilməsini təmin edir. Digər güc orqanlarının öz tapşırıqlarını yerinə yetirə bilmələri üçün lazımi məlumatların əldə edilməsini təmin etmək üçün, bu orqanlar Gömrük xidmətinin həm elektron, həm də kağız üsulu ilə analiz etdiyi informasiya bazasına müraciət edirlər. Digər orqanlar əgər xarici ticarət vasitəsilə ölkəyə daxil olan məhsulu yoxlamaq istəyirlərsə, Gömrük xidmətinə əvvəlcədən məlumatlandırırlar. Əgər gömrük orqanı da daxil olmaqla digər orqanlar da məhsulu yoxlamaq istəyirlərsə, sistem bütün lazımi agentliklərin yoxlama fəaliyyətini təşkil edir.

Beləliklə, əgər bütün bu müstəqil “bir pəncərə” sistemləri bir milli vahid pəncərə ətrafında birləşdirilsəydi xarici ticarətin rəsmiləşdirilməsi prosesinin səmərəliliyi və rəqabətqa-

biliyyətliliyi son dərəcə yüksək səviyyəyə çatardı. Bunu həyata keçirməzdən əvvəl aşağıdakı addımlar atılmalıdır:

- sərhəd keçidi zamanı rəsmiləşdirilmədə müxtəlif orqanlarla bağlı qanun və prosedurların qiymətləndirilməsi;
- gömrük xidməti və xarici ticarətin həyata keçirilməsi zamanı mövcud xidmətlərlə bağlı müəyyən edilmiş müxtəlif sənədlərin təhlili;
- ticarətdə iştirak edən tərəflərin hər birinin risk parametrlərinin təhlili;
- digər ölkələr tərəfindən istifadə olunan ən yaxşı təcrübələrin müqayisəsi;
- mövcud pəncərə sistemləri və ən yaxşı təcrübələr arasında analiz;
- biznes prosesinin təkmilləşdirilməsi və idarəçiliyin dəyişdirilməsi;
- Gömrük, Liman və Lisenziyalasdırma prosesində ən yüksək paya malik yüklərin təhlili [4, s.165].

Tədqiqatın əsas məzmunu

Azərbaycan Respublikasında gömrük rəsmiləşdirilməsi - Gömrük Məcəlləsinin tələblərinə uyğun olaraq mal və nəqliyyat vasitələrinin xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi və bu prosedurun sona yetirilməsi üzrə həyata keçirilən fəaliyyət prosesidir. Xarici ticarət əməliyyatlarında gömrük rəsmiləşdirilməsini sadələşdirilmək və sürətləndirilmək üçün beynəlxalq müqavilələrə uyğun şəkildə, bir çox dövlətlər tərəfindən gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş gömrük sənədlərindən istifadə edilə bilər.

Azərbaycanda ticarətin liberallaşdırılması, iş adamları üçün səmərəli iş mühitinin yaradılması istiqamətində mühüm addımlar atılır. Bu sahədə aparılan xarici ticarət əməliyyatlarını tənzimləyən müxtəlif qanunvericilik sənədlərinin beynəlxalq miqyasda qəbul olunmuş müasir standartlara və beynəlxalq konvensiyalara uyğunlaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirilir. Xarici ticarətin fəaliyyətində əsas mərhələlərdən biri malların və nəqliyyat vasitələrinin dövlət sərhəd buraxılış məntəqələrindən keçməsidir. Bu prosesdə "bir pəncərə" prinsipinin tətbiq olunması çox mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bir pəncərə sistemi tətbiq olunmazdan əvvəl ölkə sərhəddindən mal və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi zamanı müxtəlif dövlət qurumlarının müvafiq nəzarət növlərindən keçmək, icazə və digər sənədlərin təqdim olunması tələb olunurdu. Lakin bütün bu proseslərin bir orqan tərəfindən həyata keçirilməsi və əməliyyatların yerinə yetirilməsi zamanı sənədlərin qəbul olunaraq yoxlanılması fərmanın tələblərinə uyğunlaşdırılaraq, Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi və Səhiyyə Nazirliyi ilə əlaqələndirilmiş şəkildə həyata keçirilir. Qeyd edilənlərlə bağlı sürətli məlumat mübadiləsinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə Dövlət Gömrük Komitəsində Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi yaradılıb.

«Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında «bir pəncərə» prinsipinin tətbiqi haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 noyabr 2008-ci il tarixli, 12 nömrəli Fərmanına əsasən Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin sədrinin 22 dekabr 2009-cu il tarixli 136 sayılı əmri ilə Azərbaycan Respublikasına gətirilən mallar üzərində dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindəki nəzarət orqanlarında müvafiq nəzarətin həyata keçirilməsi məqsədi ilə qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada sənədlər gömrük orqanına təqdim olunur. Bununla bağlı olaraq, «Dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrində «bir pəncərə» prinsipinin tətbiqi ilə bağlı mal və nəqliyyat vasitələri üzərində gömrük, baytarlıq, fitosanitar və sanitariya – karantin nəzarətinin həyata keçirilməsinin və beynəlxalq avtomobil daşımalarını yerinə yetirən nəqliyyat vasitələrinə «icazə» blanklarının verilməsinin ardıcılığını müəyyən edən müvəqqəti Texnoloji sxem» təsdiq edilmişdir [9, s.126].

Ölkə ərazisinə daxil olan hava, dəniz, dəmir yolu, avtomobil nəqliyyatı vasitəsilə daşınan mallara tətbiq olunan nəzarət formalarının ardıcılığının xüsusiyyətləri bu cür təyin edilmişdir:

- daşınmaya aid sənədlərdə sanitariya-karantin, baytarlıq, fitosanitar nəzarətinə aid olunan mallar olan zaman gömrük nəzarətinin aparılması üzrə cavabdeh olan gömrük əməkdaşı lazımı nəzarətin müəyyən olunmuş qaydada həyata keçirilməsini təmin etmək üçün bu sahəyə məsul olan gömrük əməkdaşlarını dəvət edir. Gömrük, baytarlıq, fitosanitar və karantin nəzarəti üzrə məsul olan gömrük əməkdaşları təyin olunmuş formada nəzarət tədbirlərini həyata keçirdikləri zaman müvafiq sertifikatların və digər icazə sənədlərinin mövcudluğunu yoxlayırlar, həmçinin bu sahələri tənzimləyən qanunvericilik aktlarından irəli gələn sərhəd nəzarəti üzrə yoxlama və digər nəzarət prosedurları həyata keçirilir. Boş nəqliyyat vasitələri daxil olmaqla müəyyən olunmuş qaydalara uyğun şəkildə dezinfeksiya işləri də aparılır;

- nəzarət tədbirləri üzə cavabdeh olan gömrük əməkdaşları idxal olunan mallara dair qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada nəzarət tədbirlərini həyata keçirirlər;

- malların daşınmasına aid olan sənədlər qeydiyyatın aparılması, elektron şəkildə işlənməsi və nəzərdə tutulduğu halda rüsumların tutulması məqsədilə «bir pəncərə» prinsipinə uyğun şəkildə gömrük rəsmiləşdirilməsi mərkəzinə təqdim olunur;

- qeydiyyat işləri aparılan zaman müvafiq sənədlərin, həmçinin nəzarət növləri üzrə yoxlanışı özündə əks etdirən məlumatların mövcudluğu yoxlanılır, «icazə» blanklarının verilməsi və dövlət rüsumlarının tutulması prosesi həyata keçirilir;

- malların başqa gömrük idarələrinə rəsmiləşdirilməsi halları nəzərdə tutulduqda tələb olunan digər nəzarət növlərinin tamamlanması məqsədilə təyinat gömrük idarəsinə ünvanlanması üzrə elektron qeydiyyat da daxil olmaqla ümumi qeydiyyat aparılır;

- ölkə ərazisindən tranzit şəkildə keçirilən mallar üzərinə yuxarıda göstərilən gömrük, baytarlıq, fitosanitar və sanitariya-karantin nəzarəti qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada yoxlama və prosedurlar keçirildikdən sonra aidiyyəti qeydiyyat aparılaraq təyinatı üzrə buraxılaraq sərhəddə olan çıxış gömrük orqanına doğru ünvanlanır.

Azərbaycan Prezidentinin 11 noyabr 2008-ci il tarixli müvafiq fərmanı ilə dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında «bir pəncərə» prinsipinin 2009-cu il yanvarın 1-dən tətbiq olunur [13, s.87].

“Bir pəncərə” sisteminin tətbiq olunması sayəsində resursların səmərəli bölgüsü və istifadəsinə, nəzarət formalarının əlaqələndirmə səviyyəsinin yüksəldilməsinə və orqanlararası əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsinə, eləcə də sərhəd idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsinə və ümumi gömrük nəzarətinin keyfiyyətinin artırılmasına əlverişli şərait yaranıb. Burada xüsusilə iqtisadi və sahibkarlıq subyektləri tərəfindən mövcud qanunvericiliyin tələblərinə daha ciddi şəkildə riayət edilməsi, sərhəd nəzarəti prosesində şəffaflığın gücləndirilməsi, həmçinin ölkənin iqtisadi potensialının gücləndirilməsinə xidmət göstərən müasir metodların tətbiqi həyata keçirilir. Göstərilən üstünlüklərə yük daşımaları imkanlarının artırılması, nəqliyyat sektorunun inkişafı və tranzit potensialının gücləndirilməsi də aiddir. Vahid pəncərə sisteminin tətbiqi sayəsində xarici ticarət iştirakçıları gömrük sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin rəsmiləşdirilməsini həyata keçirmək üçün minimum vaxt sərf edirlər.

Fiziki şəxslərin istehsal və kommersiya məqsədi üçün nəzərdə tutulmayan malların gömrük rəsmiləşdirilməsini təkmilləşdirməklə Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilməsini sadələşdirmək, gömrük məntəqələrinin buraxılış sürətini artırmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi, habelə Azərbaycan Respublikasının gömrük

AUDİT 2021, 1 (31), səh.74-84.
AUDIT 2021, 1 (31), pp. 74-84.

işə üzrə digər qanunvericilik aktları əsasında Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən "Fiziki şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən istehsal və kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan malların ikikanallı - "Yaşıl kanal" və "Qırmızı kanal" buraxılış sistemindən istifadəsi zamanı malların bəyan edilməsinin sadələşdirilmiş Qaydaları" işlənib hazırlanıb.

Azərbaycan Respublikasının sərhəd gömrük məntəqələrində fiziki şəxslər tərəfindən ölkənin gömrük sərhədindən keçirilən malların bəyan edilməsinin sadələşdirilmiş qaydasını həyata keçirmək üçün ikikanallı buraxılış sistemi tətbiq olunur: "Yaşıl kanal" və "Qırmızı kanal". Fiziki şəxslər ölkəyə "Yaşıl kanal"dan keçdikləri zaman yazılı şəkildə gömrük bəyannaməsi doldurmurlar, "Qırmızı kanal"dan keçdikdə isə gətirdikləri malları yazılı formada bəyan etməlidirlər. Fiziki şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən malların bəyan edilməsinin "Yaşıl kanal" və "Qırmızı kanal" vəsitəsilə həyata keçirilməsi ilə bağlı müddəalar yeni Gömrük Məcəlləsində öz əksini geniş şəkildə tapmışdır [14,s.165].

Xarici iqtisadi fəaliyyətin vergi ödəyicisi olmayan iştirakçılara statistik kodun verilməsi qaydalarının yeni proseduru tətbiq edilməsi xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçıları və Dövlət Gömrük Komitəsi arasındakı işgüzar münasibətlərin yeni texnologiyalar əsasında qurulmasına, XİF iştirakçıları üçün daha çox imkanların açılması və şəffaflığın təmin edilməsinə xidmət edir.

Qeyd edək ki, xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçılarına internet vasitəsilə statistik kodun verilməsi Gömrük sisteminin "Elektron Bəyannamə" layihəsinin başlanğıcıdır. Əvvəllər əgər xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçıları tələb olunan sənədləri toplamaqla lazımi gömrük orqanına müraciət edərək Statistik Kod aldıqdan sonra gömrük rəsmiləşdirməsi həyata keçirə bilirdisə, yeni qaydalara görə istənilən xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçısı Dövlət Gömrük Komitəsinin (www.dgk.gov.az) rəsmi internet sahifəsindən istifadə etməklə statistik kod əldə edə bilər. Həmçinin "Elektron Bəyannamə" sistemi tətbiq olunan zaman xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçıları üçün şərait yaranır ki, mallarını gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün gömrük orqanına getmədən internet vasitəsilə bəyan etsin.

Hazırkı mərhələdə isə ticarət-iqtisadi münasibətlərin inkişafına bilavasitə xidmət göstərən amil ticarət prosedurlarının optimallaşdırılmasıdır. Bu məqsədlə, beynəlxalq miqyasda olduğu kimi, ölkəmizdə də xarici ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsi və intensivləşdirilməsinə daha əlverişli şərait yaradılmasının təmin edilməsi üçün sərhəd keçid prosedurlarının sadələşdirilməsi, eləcə də təkmilləşdirilməsi məsələlərinə ciddi diqqət ayrılır və bu sahədə konkret layihələr həyata keçirilir.

Xarici ticarətin rəsmiləşdirilməsi prosesində «Bir pəncərə» prinsipinin tətbiqi haqqında ölkə başçısının fərmanında da əsas məqsəd dövlət sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılması zamanı yaranan süni maneələri aradan qaldırmaq, idxal – ixrac əməliyyatlarının müasir standartlara uyğun aparıla bilməsi üçün münbit şərait yaratmaqdır. «Bir pəncərə» prinsipini tətbiq etməklə dövlət sərhəd buraxılış məntəqələrində, sərhəd keçid məntəqələrində nəzarət növlərini integrasiya edilmiş qaydada həyata keçirməklə mövcud problemləri aradan götürərək sərhəd keçid prosedurlarının sadələşdirilməsi, mal və nəqliyyat axını üçün səmərəli şərait yaradılması, vaxt itkisinin azaldılması və bu sahədə qabaqcıl dövlətlərdə olduğu kimi minimum vaxt limitlərinə riayət edilməsinə nail olmaq mümkündür [15, s.167].

Dövlət Gömrük Komitəsinə - ərazisində heyvanların xüsusi təhlükəli xəstəliklərinin baş

verməsi qeydə alınan qonşu ölkələrdən Azərbaycanın ərazisinə gələn nəqliyyat vasitələrinin baytarlıq qanunvericiliyinə əsasən müəyyən edilmiş formada və müddətdə məcburi dezinfeksiya edilməsi, digər ölkələrdən gətirilən heyvanların sağlamlığını təyin etmək üçün onların təcrid edilmiş halda saxlanılmasını təmin etmək məqsədilə müvafiq ərazi dövlət baytarlıq müfəttişinin məlumatlandırılması, həmçinin də beynəlxalq avtomobil daşımalarını həyata keçirən nəqliyyat vasitələrinə sərhəddə «İcazə» kağızlarının verilməsi və buna görə «Dövlət rüsumu haqqında» qanunla müəyyən edilmiş məbləğdə dövlət rüsumunun tutulması vəzifələri də həvalə olunmuşdur. «Bir pəncərə» prinsipinin tətbiqi bu işdə öz əhəmiyyətini göstərmişdir və bu tədbirin həyata keçirilməsini sərhəd buraxılış məntəqələrində nəzarət növlərinin əlaqələndirilməsi, ticarətin asanlaşdırılmasının təmin edilməsi və təchizat zəncirinin təhlükəsizliyi, sərhəd idarəçiliyində səmərəliliyin artırılması və sərhəd keçid prosedurlarına sərf olunan vaxtın minimuma endirilməsi kimi amillər zəruri edir.

Əgər, əvvəl bütün bu nəzarət işlərinə bir neçə saat sərf olunurdusa, vahid pəncərə sistemi sayəsində bu işlər 20 dəqiqəyə yerinə yetirilir. «Bir pəncərə» sistemi əsasında səlahiyyətlərin bir orqandan digərinə keçərək sərhəd keçid prosedurlarının daha da sadələşdirilməsi məsələsi beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində həyata keçirilmiş və Azərbaycan Respublikasının iştirak etdiyi layihələr üzrə tövsiyələrdə də nəzərdə tutulur.

Y E K U N

«Bir pəncərə» prinsipinin tətbiqi sayəsində qurumlararası əməkdaşlığın gücləndirilməsinə və nəzarət növlərinin əlaqələndirmə səviyyəsinin yüksəldilməsinə həmçinin sərhəd idarəçiliyi mexanizminin təkmilləşdirilməsinə nail olunmuşdur. Bundan başqa, sahibkarlıq subyektləri tərəfindən tələblərə daha ciddi şəkildə riayət edilir, sərhəd nəzarəti prosedurlarında şəffaflıq artır, həmçinin ölkənin iqtisadi potensialının gücləndirilməsinə xidmət göstərən müasir metodların tətbiqi səviyyəsi yüksəlmişdir. Bu həm də yük daşımaları imkanlarının artırılaraq nəqliyyat sektorunun inkişafı, tranzit potensialının gücləndirilməsində də özünü əks etdirir. Özel sektora nəzər yetirdikdə isə «bir pəncərə» sisteminin tətbiqi iqtisadi və sahibkarlıq subyektləri üçün ehtiyatlardan daha səmərəli istifadəyə, rəsmiləşdirmə müddətinin azalması nəticəsində yüklərin göndərişinə və idxalına icazələrin alınması prosedurunun sürətlənməsinə, həm də xarici ticarət əlaqələrinin genişlənməsinə və mal dövriyyəsi üçün daha əlverişli şəraitin yaradılmasına səbəb olmuşdur.

Elektron Gömrük" (e-Gömrük) layihəsi "e-Azərbaycan" proqramının bir qolu olaraq ölkənin gömrük sisteminin inkişafı üzrə dövlət proqramının əsas istiqamətlərindən biridir. Buna görə də, "e-Gömrük" layihəsi "e-Azərbaycan" proqramının həyata keçirilməsi ilə bağlı yaradılan hüquqi və normativ sənədlər əsasında formalaşır və icra edilir. Bu səbəbdən "e-Gömrük" layihəsi "e-Azərbaycan" proqramının həyata keçirilməsi ilə sıx bağlıdır. "e-Gömrük" sisteminin yaradılması Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları üzrə İnkişaf Strategiyasının əsas məqsədlərindən biri olub üç altsistemdən ibarətdir:

1. Gömrük Xidmətində Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi.
2. İnternet informasiya resurslarının idarəetmə sistemi.
3. Gömrük Komitəsinin daxili portalı - İntranet sistemi.

"e-Gömrük" xüsusilə DGK – da təşkil edilmiş "Gömrük Xidmətində Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi" (VAİS) layihəsi üzərində qurulmuşdur. VAİS aşağıdakı modulardan ibarətdir:

- gömrük rəsmiləşdirilmə prosedurlarının avtomatlaşdırılması;
- gömrük nəzarəti sistemlərinin elektronlaşdırılması;
- qaçaqmalçılıq və hüquqpozmalara qarşı mübarizə üzrə avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemləri və kompüterləşdirilmiş əməliyyat mərkəzi;
- maliyyə fəaliyyətinin avtomatlaşdırılması;
- valyuta sərvətlərinin avtomatlaşdırılmış qeydiyyat sistemi;
- resursların idarəetmə sistemi;
- sənəd dövriyyəsinin avtomatlaşdırılması;
- risklərin idarə olunması sistemi;
- texniki təchizat üzrə "Elektron sifariş" sistemi;
- dövlət sərhədinin avtomobil buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında "bir pəncərə" avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi [15,s.214].

Hazırda VAİS-in yuxarıda göstərilən formaları mərhələli şəkildə həyata keçirilir və ölkənin digər dövlət orqanlarının informasiya resurslarına inteqrasiya olunması istiqamətində layihələr həyata keçirilir.

İnformasiya texnologiyaları xarici ticarətin və onun rəsmiləşdirilməsinin asanlaşdırılmasında, təhlükəsizlik və idarəetmə prosesində, dövlət büdcəsinin doldurulmasında çox böyük rol oynayır. Müasir gömrük sistemində informasiya texnologiyaları çox vacib amildir. Müasir dövrdə gömrük təşkilatları biznes əməliyyatlarına və yüksək təhlükəsizlik qaydalarına uyğunlaşan gömrük prosedurlarına və vasitələrinə əsaslanır. Müasir informasiya texnologiyaları ilə biznesdə rəqabətin artmasına, qaçaqmalçılığa qarşı mübarizə və qanuni ticarətə daha asan nail olmaq mümkündür. Bununla da effektiv gömrük nəzarətində, gömrük şəffaflığında və büdcənin doldurulmasında informasiya texnologiyalarının faydası daha çoxdur.

Gömrük xidmətinin əsas problemlərindən biri də onunla təhlükəsizliyin asanlaşdırılmasına tələbatın balanslaşdırılması prosesidir. Son illər gömrük təşkilatları gömrük prosedurlarına təhlükəsizlik aspektlərinin daha yaxşı inteqrasiyasının sürətinin artırılmasına nail olmuşdur. Bu gün gömrük xidməti xarici ticarətin rəvan axınına şərait yaratmaqla və nəzarət - rəsmiləşdirilmə prosesini daha da təkmilləşdirməklə beynəlxalq təchizat zəncirində effektiv nəzarəti tətbiq etməlidir. Müasir dövrdə risk menecmenti texnikası yolu ilə əhatələnən informasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi gələcək dövrlərdə asanlaşdırmanın və sadələşdirmənin əldə olunmasında ən əsas yoldur. Elektron gömrük hökumət və birliklər tərəfindən əldə edilmiş asanlaşdırma və büdcə doldurulmasına görə hazırkı vəziyyətdə çox vacib alətdir. Elektron gömrüyün 4 əsas aspekti mövcuddur. Gömrüyün kağızsız şəraitə çevrilməsi, gömrük biznes proseslərinin sadələşdirilməsi, məlumat tələb etmə və strategiyanın praktiki həyata keçirilməsi. Bunlardan birincisi elektron gömrüyün kağızsız təşkilata çevrilməsi layihəsidir ki, öz məsuliyyətini həyata keçirmək üçün elektron vasitələrindən istifadə edir və bütün istifadəçilərə vacib məlumatı təmin edir, məlumat tələb edənlərə və istifadə edənlərə bütün məlumatları elektron yolla əldə etməyə və göndərməyə imkanı verir. Bu onun ictimaiyyətə məlumat vermə yükünü də əsaslı şəkildə azaldır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi - 2017.
2. A. Ş. Şəkərəliyev, Z. A. Şəkərəliyeva. Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi. Bakı, 2015, 168 səh.
3. A. M. Məhərrəmov, H. H. Aslanov. Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi. Bakı, 2008, 400 səh.
4. A.H. Qəribov, Beynəlxalq ticarət əməliyyatları. Bakı, "Bakı Biznes Universiteti nəşriyyatı", 2017, 255 səh.
5. A. Pənahov. Beynəlxalq iqtisadi siyasət. Bakı, 2016, 171 səh.
6. A.Ş.Şəkərəliyev, C.Q.Nuriyev, A.Ə.Əliyev, Z.A.Şəkərəliyeva. Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi. Bakı, "İqtisad universiteti", 2018, 292 səh
7. A.Ə.Əliyev. Gömrük işi və dünya iqtisadiyyatının inkişafı. Bakı, "Çaşıoğlu", 2003, 240 səh.
8. A.Əliyev, İ.Dadaşov, A.Şəkərəliyev. Dünya iqtisadiyyatı. Müasir dövrün problemləri. Bakı, 2003, 455 səh.
9. A.Ş.Şəkərəliyev, Z.A.Şəkərəliyeva. Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük tarif tənzimlənməsi. Bakı, 2006, 228 səh.
10. A.Ş.Şəkərəliyev. Keçid iqtisadiyyatı və dövlət. Bakı, 2000, 278 səh.
11. A.Nadirov. Müstəqil Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf məsələləri. Bakı, Elm, 2005.
12. D.Vəliyev. Qloballaşma şəraitində Azərbaycanın dünya maliyyə bazarlarına inteqrasiyası. Bakı, 2006, 242 səh.
13. G.Gənciyev, A.Qurbanzadə. İxrac ehtiyatlarından istifadənin yaxşılaşdırılması istiqamətləri. Bakı, 2003, 128 səh.
14. K.F.Heydərov. Gömrük işinin əsasları, gömrük işinin idarə olunması və inkişafı. Bakı, 2000
15. K.F.Heydərov, A.Ə.Əliyev, C.Q.Nuriyev, S.M.Mehdiyev. Gömrük rəsmiləşdirilməsi. Bakı, Qanun, 2006,324 səh.
16. M.A.Mədətov. Ümumdünya Ticarət Təşkilatı və daxili bazarın qorunması. Bakı, 2008.
17. Müstəqil Azərbaycan Respublikasında gömrük işinin təşkili . Azərbaycan gömrüyü: tarixi ənənələr və müasirlik. Bakı,"Elm", 2007, 181 səh.
18. www.customs.az Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük komitəsinin rəsmi internet sahifəsi.

*Асланов Габиль Гусейн оглы,
доктор философии по экономике, доцент,
Бакинский Университет Бизнеса
E-mail: dosent1966@mail.ru
© Асланов Г.Г., 2021*

ФОРМАЛИЗАЦИЯ ВНЕШНЕТОРГОВЫХ ОПЕРАЦИЙ И ВНЕДРЕНИЕ СИСТЕМЫ «ОДНОГО ОКНА» В ЭТОЙ ОБЛАСТИ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования - осуществление таможенного оформления во внешнеторговых операциях, с одной стороны, играет роль в составлении внешнеторгового баланса страны, с другой - играет важную роль в изучении механизмов торговой политики с партнером страны. Реализация этого процесса также позволяет определять статистику внешней торговли страны и структуру ее внутреннего рынка, обеспечивая защиту национальной экономики от возможных неблагоприятных условий.

Процесс оформления во внешней торговле - процедура особой важности. Оперативность и скорость оформления - одно из главных условий. С этой целью страны расширяют применение единой системы таможенного оформления во внешнеторговых операциях и стремятся из года в год улучшать ее. В мировой практике система «одного окна» является инструментом значительного снижения и оптимизации нетарифных барьеров за счет оптимизации и более эффективного использования ресурсов. Основная цель системы «одного окна» - ускорить и упростить обмен информацией между торговыми организациями и правительством, чтобы принести эффективные выгоды всем сторонам, участвующим во внешней торговле.

Методология исследования состоит из исследования экономической литературы и других источников о применении и необходимости системы «единого окна» в сфере формализации внешнеторговых операций.

Практическое значение исследования - материалы и результаты, полученные в исследовании, могут быть использованы во внешнеторговых связях нашей страны, упрощении импортно-экспортных операций, разработке системных мер, комплексных подходов к решению задач национальных экономических интересов.

Результаты исследования - исследование сосредоточено на способах увеличения объема внешнеторговых операций Азербайджана со странами мира и улучшения процесса таможенного оформления в процессе импорта-экспорта. Особое значение в этом процессе имеют международная таможенная интеграция и отношения с международными организациями. Интеграция в международную таможенную систему - одно из основных направлений, обеспечивающих торговлю товарами и услугами, развитие финансово-экономической сферы. Это позволяет контролировать импортно-экспортные операции и торговые отношения с целью защиты экономической безопасности страны.

Оригинальность и научная новизна исследования - проведено существенное исследование рассмотренных проблем, необходимости перехода на систему «единого окна» в области регистрации внешнеторговых операций, упрощения внешнеторговой деятельности, ее эффективности. Систематически изучено и его стратегическое значение в экономическом развитии. Отмечена важность системы «одного окна» для наиболее эффективной организации международных торговых операций.

Ключевые слова: внешнеторговые операции, таможенное оформление, система единого окна, экономическая безопасность, таможенный контроль, электронная таможня.

*Habil Huseyn Aslanov,
Ph.D. (Econ.), Associate Professor,
Baku Business University,
Email: dosent1966@mail.ru
© Aslanov H.H., 2021*

REGISTRATION OF FOREIGN TRADE TRANSACTIONS AND THE INTRODUCTION OF "ONE-STOP SHOP" SYSTEM

ABSTRACT

The purpose of the research - plays an important role in studying the mechanisms of trade policy implementation in countries with which foreign partners are partners, which play a role in compiling the foreign trade balance on the one hand, performed in customs clearance in foreign trade operations. This process also allows for the determination of foreign trade statistics and the structure of the domestic market to ensure that the national economy is protected in the necessary impossible conditions.

The formalization process related to foreign trade is a special procedure. Efficiency and speed of registration is one of the main conditions. To this end, a number of countries can further expand and expand the scope of the one-stop-shop system of customs clearance in foreign trade operations. In the world practice, the "one-stop shop" system is a tool to significantly reduce and develop non-tariff barriers to non-compliance costs by developing better use of resources. The main initiative of the One-Stop-Shop system was to speed up and simplify the flow of information between trade and governments in order to bring effective benefits to all parties involved in foreign trade.

The methodology of the research consists of research in the economic literature and other sources on the application of the "one-stop shop" system in the field of formalization of foreign trade transactions and its necessity.

The practical importance of the research - the materials provided in the study can be used to obtain results related to foreign trade relations, to simplify import-export operations, to develop systematic measures, comprehensive approaches to solving problems of national economic interests.

The results of the research - our research focuses on ways to increase the volume of Azerbaijan's foreign trade operations with world countries and to continue the process of controlled formalization of the import-export process. International customs integration and coordinators of international organizations are of special importance in this process. Integration into the international management system is one of the main directions ensuring the development of trade, finance and economic spheres of goods and services. Import - allows you to control export operations and trade relations.

The originality and scientific novelty of the research - the problems considered in the research are thoroughly researched, the need for transition to a "one-stop shop" for foreign trade transactions is simplified, foreign trade is simplified, its security is regulated and economic development processes are strategically expanded. International

Keywords: foreign trade operations, customs clearance, one-stop shop system, economic security, customs control, e-customs.

*Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
26.01.2021
Təkrar işləməyə göndərilmişdir:
04.02.2021
Çapa qəbul olunmuşdur: 12.02.2021*

*Дата поступления статьи в редак-
цию: 26.01.2021
Отправлено на повторную обра-
ботку: 04.02.2021
Принято к печати: 12.02.2021*

*The date of the admission of the article to
the editorial office: 26.01.2021
Send for reprocessing: 04.02.2021
Accepted for publication: 12.02.2021*